

Легкий О.М.

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

Топузов М.О.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

Кондратенко С.В.

науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

РОЗВИТОК ПОЛІСЕНСОРНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗОРУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРОВОЇ ФУНКЦІЇ

У дітей із різними порушеннями зору, функцій зорового аналізатора спостерігаються відхилення в міжаналізаторних зв'язках. Порушення взаємодії між зоровими та іншими аналізаторами відбивається на всій сенсорній організації дітей із різними порушеннями зору, що може викликати відхилення у сферах логічного пізнання і практики. Але це не призводить до незворотних патологічних змін у розвитку психіки дітей з різними порушеннями зору завдяки великій динамічності та пластичності в сенсорній організації.

Важливо те, що в компенсації різних порушень зору у дітей з віком велике значення має взаємодія їх відчуттів, з того що під впливом однієї аналізаторної системи підвищується чутливість іншої. Науковці у своїх дослідженнях відзначають явище синестезії, при якому відчуття одного виду переходять у відчуття іншого виду - при впливі подразника однієї модальності відчуття, що виникає асоціативним шляхом викликає відчуття в іншій аналізаторній системі.

В даний час експериментально доведено, що втрачені зорові функції заміщуються переважно діяльністю тактильного та кінестетичного аналізаторів.

Основним видом відчуттів у дітей з різними порушеннями зору, як і раніше, залишається зір. При глибоких порушеннях зору має місце підвищення слухової чутливості внаслідок активнішої участі в психічній діяльності слухового аналізатора. Підвищення слухової чутливості дозволяє дітям з різними порушеннями зору успішно опановувати знання та реалізовувати їх на практиці.

Говорячи про інші відчуття, можна відзначити таке. Серед полісенсорних відчуттів у дітей із різними порушеннями зору виділяють шкірно-оптичне чуття, здатність шкірних покривів реагувати на світлові та колірні подразники. Цю здатність ще називають – феномен «шкірного зору». У структурі чуттєвого відображення дійсності порушення функцій зору ведуть до збільшення частки м'язово-суглобового чуття. Звичайно, повне відшкодування неповноцінності зорових функцій неможливе, оскільки, по-перше, шкірні і м'язово-суглобові відчуття відбивають в повному обсязі ознаки предметів, сприймаються на зір, по-друге, дотикове поле обмежено зоною дії рук і сприйняття протікає більш тривало, ніж зорове.

Активна участь «шкірного зору» у просторовій орієнтації дітей із різними порушеннями зору дає ефект сенсibilізації. При випаданні функцій зорового аналізатора вібраційна чутливість, що виявляється у сфері просторової орієнтації дітей із різними порушеннями зору, отримує компенсацію.

Діти з різними порушеннями зору здатні на відстані відчувати наявність нерухомого предмета, що не видає звуків та інших сигналів.

Дослідження нюхової та смакової чутливості дітей з різними порушеннями зору показують деяке її підвищення щодо норми. Смак і нюх дітей із порушеннями зору сенсibilізуються у процесі діяльності з орієнтацією у просторі, побутовими діями.

Таким чином, розвиток здатності тонко диференціювати зовнішні впливи, зростання рівня різних видів чутливості значно компенсують у дітей із різними порушеннями зору цей дефект у процесі їх просторової орієнтації та соціальної адаптації.

Сприйняття — це цілісне відображення предметів та явищ у результаті усвідомлення людиною їх відмітних ознак. Сприйняття здійснюється через дії, пов'язані з обстеженням об'єкта, що сприймається, і побудовою його образу. В основі кожного процесу сприйняття лежать рухові процеси, такі як рух ока по контуру предмета, рух руки поверхнею предмета.

Зміни у сфері відчуттів дітей з різними порушеннями зору відбиваються на сприйнятті об'єктів та явищ навколишнього світу. У нормі - формується зоровий тип сприйняття. У дітей із порушеннями зору спостерігається скорочення та редукування (ослаблення) або повне випадіння зорових відчуттів залежно від ступеня порушень зору.

Але домінування зору настільки міцне, що навіть серйозні порушення його функцій не спричиняють заміну типу сприйняття. Як і в нормі, у дітей з різними порушеннями зору залишається домінуючим зорово-рухово-слуховий тип сприйняття. Тільки при тотальній сліпоті домінуюче положення займає шкірно-механічний та руховий аналізатори, що лежать в основі дотикового сприйняття.

Вибірковість сприйняття обмежується звуженням кола інтересів, зниженням активності діяльності. У дітей з різними порушеннями зору апперцепція проявляється слабше щодо норми внаслідок недостатнього чуттєвого досвіду. Ця недостатність чуттєвого досвіду та зниження повноти та точності відображуваного довкілля ускладнюють осмислення та узагальнення образів, скорочують зону константного зорового сприйняття, порушують його цілісність.

Дослідження показали, що, незважаючи на ідентичність нервового кіркового механізму сприйняття у дітей з порушеннями зору та дітей без відхилень зору, при депривації органів зору у дітей або утруднюється або стає неможливим утворення тимчасових нервових зв'язків між мозковими центрами зорового та інших аналізаторів.

Зорове та дотикове сприйняття подібні не лише за своїми фізіологічними механізмами. У образах, що виникають у процесі зорового і дотикового

сприйняття, відбиваються безліч властивостей і якостей предметів, що обстежуються за допомогою зору або на дотик.

Причому, і це значимо, ці види перцепції фіксують цілу низку тих самих фізичних, просторових і тимчасових характеристик об'єктів. Безперечно, око самостійно і адекватно здатне відображати такі категорії ознак як величина, форма, напрямок, відстань до об'єкта, його стан – спокій чи рух. Людина з допомогою зору розрізняє колір, а з допомогою дотику, до того ж ще вагу, пластичність, холод і тепло.

Зорове сприйняття дітей з різними порушеннями зору, що призводять до зниження гостроти зору, порушення відчуття кольору, звуження поля зору, різко відрізняється від сприйняття нормальнозорою дитиною за ступенем повноти, точності і швидкості відображення дійсності, а також звуженням і деформацією зони зорового сприйняття - «зорового поля».

Швидкість зорового сприйняття у дітей із різними порушеннями зору змінюється залежно від величини та складності об'єктів, рівня освітленості, втоми дитини тощо. Це однаково стосується і дітей без порушень зору, але у дітей з порушеннями зору швидкість зорового сприйняття схильна до більш різких коливань.

Отже, сприйняття у дітей із різними порушеннями зору, хоч і має специфічні особливості, але, за оптимальної організації психолого-педагогічного супроводу розвитку, не створює якихось серйозних труднощів пізнавальної діяльності.

Уявлення - це образи, що запам'яталися в пам'яті в результаті сприйняття предметів або явищ, що виникають у мозку за відсутності їх безпосереднього впливу на органи чуттів. Уявлення є вищим ступенем відображення, ніж образи сприйняття, оскільки, в уявленні поєднується все, що людина знає про предмет. Будучи наочним, уявлення, чуттєвим чином характеризується високим рівнем узагальненості. Ці образи пам'яті служать перехідним щаблем до мислення.

Тому, характерною рисою уявлень у дітей з різними порушеннями зору є різке звуження обсягу уявлень внаслідок редукування зорових образів або їх

випадіння (повного або часткового). Крім того, уявлення у дітей з різними порушеннями зору мають і якісні відмінності від чуттєвих образів пам'яті дітей без порушення зору.

Непопадання значної частини великих об'єктів, їх деталей і ознак зі сфери сприйняття у дітей із різними порушеннями зору перешкоджають утворенню узагальнених уявлень, у яких відображаються найбільш істотні властивості та ознаки предметів і явищ навколишнього світу.

Характерними особливостями уявлень у дітей з різними порушеннями зору є їх фрагментарність, схематизм, низький рівень узагальненості та вербалізм.

Фрагментарність можна визначити за тим, що в образі об'єкта відсутні багато суттєвих деталей, образ позбавлений цілісності, іноді неадекватний об'єкту, що вивчається. У основі фрагментарності образів у дітей із порушеннями зору - сукцесивність, порушена послідовність дотикового чи зорового сприйняття. Фрагментарність уявлень у дітей із порушеннями зору проявляється при художній діяльності (ліпленні, малюванні, моделюванні). Сукцесивність і фрагментарність сприйняття долаються шляхом розвитку наочного мислення, дотикового та зорового обстеження об'єктів.

Психолого-педагогічний супровід розвитку дітей з різними порушеннями зору, зокрема, процесу сприймання з акцентом на розвиток спостережливості, формуванні навичок обстеження об'єктів дозволить подолати у дітей з різними порушеннями зору схематизм їх уявлень.

Література

1. Костенко, Т. М., Довгопола, К. С., Легкий, О. М., Кондратенко, С. В. (2020). Виховання і розвиток дітей з порушеннями зору (Методичні рекомендації для батьків). Київ: ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722338>.
2. Костенко, Т. М. (2018). Дитина з порушенням зору. (Інклюзивне навчання). Харків: Вид-во «Ранок».
3. Легкий, О. М. (2014). Формування ігрової діяльності дошкільників з порушеннями зору у процесі трудового виховання. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. № 1(5). Київ.